

PISMA KAO IZVOR ZA GLAZBENU HISTORIOGRAFIJU NA PRIMJERU DRUGOG SVESKA KUHAČEVE KORESPONDENCIJE

VJERA KATALINIĆ

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18
10000 ZAGREB*

UDK/UDC: 78.03(044) Kuhač

Prethodno priopćenje/Preliminary Paper
Primljeno/Received: 5. 5. 2012.
Prihvaćeno/Accepted: 4. 10. 2012.

Nacrtak

Kuhačeva korespondencija sačuvana je u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu među njegovom literarnom ostavštinom (HR-HDA 805, 52/1-13). Drugi svezak (52/2), koji je predmet ovog istraživanja, obuhvaća relativno dugo razdoblje od pet godina (1. 1. 1864. do kraja 1869. godine) u dvjestotinjak numeriranih te desetak nenumeriranih pisama pisanih pretežito njemačkim jezikom, i 27 hrvatskih pisama koje je Kuhač sastavljao i slao prijateljima, rodbini, poslovnim suradnicima i dr. iz Osijeka, povremeno iz Zagreba te s ostalih putovanja.

Pisma su klasificirana prema tipu odnosa (privatna, poslovna: kontakti s nakladnicima i narudžbe za muzikalije; obavijesti o Kuhačevom radu; stavovi o istraživanjima; ostali poslovi), no posebna pozornost pridaje se:

- 1) Kuhačevim stavovima o sebi samome i svojoj obitelji te biografskim pojedinostima
- 2) Kuhačevim interesima i stavovima o važnosti svoga rada i zadacima na području istraživanja (od pedagoških do istraživačkih)
- 3) o organizaciji glazbenog života u Osijeku i gradovima u kojima boravi
- 4) o videnju kulturne politike onoga doba.

Moguće je staviti ih u kontekst Kuhačeva javnog djelovanja i uspostaviti odnos s realitetom glazbenih i kulturno-političkih zbivanja u Osijeku i Zagrebu onoga doba. Tako se dolazi do zaključaka o vjerodostojnosti Kuhača kao komentatora suvremenih zbivanja, ali je još vredniji njegov subjektivan stav i procjena kulturno-glazbenih zbivanja u hrvatskim zemljama.

* * *

U potrazi za podacima o glazbenicima i institucijama te o glazbenim događajima, obično se najprije poseže za arhivskom dokumentacijom — pouzdanim izvorima za rekonstrukciju nekog glazbenog događaja ili tijeka nečije

karijere. Takvi izvori, poput matičnih knjiga, diploma, svjedodžbi, računa, sudskih spisa i sl., smatraju se objektivnim izvorima podataka koje u radu valja odgo-varajuće interpretirati u kontekstu razdoblja, sredine ili nekog drugog diskursa. S druge strane, međutim, postoji i niz tzv. subjektivnih izvora u kojima točnost podataka nije garantirana (pa ih nužno valja provjeriti), ali zato mogu sadržavati zanimljive subjektivne stavove njihovih autora o ljudima i događajima. U takve izvore ubrajamo dnevnike, memoare i — nezaobilazno — pisma. Dok memoari nastaju s većom ili manjom povijesnom distancom pa ih, često s razlogom, prati nedoumica o njihovoj vjerodostojnosti, dnevnici i pisma donose zapise o recentnim događajima tako da se u autorovu memoriju ne mora bitno posumnjati. I pisma, kao i memoarska djela, sadrže interpretativnu dimenziju, koja može poslužiti kao izraz autorova posebnog odnosa prema opisanim događajima.

Franjo Kuhač ostavio je traga u memoarskim zapisima: u brošuri pod naslovom *Moj rad*, koja je tijekom 1904. godine u nastavcima objavljivana u listu *Prosvjeta*,¹ osim »popisa glazbenih i literarnih radnja od 1852-1904.« iznosi i stavove o svojim aktivnostima i zadacima, naravno, kako ih je vidio u svojoj poznoj dobi. Međutim, upravo su njegova pisma vrlo opsežan, neobično bogat i dragocjen izvor podataka i o nekim suvremenim zbivanjima, ali i o njemu samome — o njegovoj aktivnosti i njegovim stavovima o sebi i okolini. Kuhačeva pisma upućena drugim osobama (njihovi su odgovori ostali sačuvani samo u maloj mjeri) obuhvaća 13 svezaka u rasponu od 1860. godine do pred samu smrt 1911. (zadnji upisani datum je 1. lipnja 1911.) s više od 3.000 pisama, koja se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu kao dio Kuhačeve ostavštine na ovoj lokaciji.² U ove tvrdo ukoričene bilježnice Kuhač je upisivao koncepte pisama³ koje je zatim u čistopisu slao adresatima; tek je rijetko postupak bio obrnut, a i tada katkad samo ukratko notirajući što je nekom poslao ili urgirajući odgovor.⁴ Kuhač to nije činio toliko zbog drugih, kako bi ostavio podatke o sebi, već zato da može točno voditi evidenciju onoga što je nekom napisao. To se pokazalo neobično korisnim, jer je pošta, kako se može iščitati iz pisama, često loše funkcionirala: pošiljke su dobrano kasnile, a neke čak nikad nisu stigle na odredište.

¹ Usp. Franjo Š. KUHAČ: *Moj rad. Popis literarnih i glazbenih radnja od god. 1852. do 1904.* Poseban otisak iz ilustr. lista »Prosvjeta«, štampan u br. 19-22 od god. 1904., Zagreb 1904. (digitalizirana verzija: <http://www.kuhac.net/digiarchive/note/mojrad/index.html>).

² Signatura Kuhačevih pisama je HR-HDA 805, 52/1-13. Osim toga, Kuhačeve su bilješke, vlastite i tuđe skladbe, novinski izresci i sl. sačuvani u Arhivu HAZU, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Hrvatskom glazbenom zavodu (sve u Zagrebu) itd. (vidi tekst Ladislava Šabana Napomene o Kuhačevoj biografiji, u: Ladislav ŠABAN (prir.): *Franjo Ksaver Kuhač: Korespondencija I/1*, JAZU, Zagreb 1989 [dalje: KOR I/1], 5-22).

³ Ladislav Šaban ispravno primjećuje da bi se na koricama trebao nalaziti naslov *Briefkonzeptbuch*, a ne *Briefcopierbuch* (KOR I/1, 23).

⁴ Kako bilježi u pismu II: 128 (numeracija se odnosi na 128. pismo u drugoj knjizi korespondencije, koja nije objavljena i čuva se u Hrvatskom državnom arhivu), Kuhač više voli prepisati pismo, nego pisati s kopir-papirom, što je razumljivo jer pri prijepisu može prema potrebi popraviti ili promijeniti prvotni zapis.

Prvi svezak Kuhačeve korespondencije (1860.-1863.) pripremljen je za tisak u okviru istraživačkog projekta Ladislava Šabana (kao originali, prijevodi i komentari) i nakon njegove smrti objavljen u dva dijela (1989. i 1992.).⁵ U tom je svesku sačuvano svega 59 pisama. Naime, očito je ta knjiga sadržavala brojna privatna pisma pa je znatan broj izrezao i zacrnio bilo sam Kuhač, bilo njegova obitelj.⁶

Drugi svezak korespondencije⁷ obuhvaća pisma od 1864. godine do kraja 1869., i to 225 pisama. Uglavnom sadrže pisma na njemačkom, a 27 njih na hrvatskom nastala su pretežno tijekom 1868. i 1869. godine.⁸ Kuhač je pisao pisma iz Osijeka sve do kraja svibnja 1869. godine te ponovno krajem studenog i u prosincu, a u međuvremenu se javljao s terena za vrijeme petomjesečnih istraživačkih putovanja po Bosni, Primorju i Dalmaciji, u što je bio uključen i duži boravak u Zagrebu (zbog pokušaja etabliranja i dobivanja financijske podrške za istraživačka putovanja).

Kuhač u svojim pismima dotiče četiri skupine tema. To su izjave i razmišljanja:

- 1) o sebi samome i svojoj obitelji te biografskim pojedinostima
- 2) o stručnim interesima, u kojima iznosi mišljenje o važnosti svoga rada i zadatke na području stručnog djelovanja (od pedagoških do istraživačkih)
- 3) o organizaciji glazbenog života u Osijeku i gradovima u kojima boravi
- 4) o viđenju (kulture) politike onoga doba.

U doba nastanka druge knjige korespondencije, tj. u rasponu od 1864. do 1869. zbile su se u hrvatskoj i habsburškoj politici ključne promjene, među kojima su najistaknutije obje Nagodbe: 1867. austrijsko-mađarska i 1868. hrvatsko-mađarska. Kuhač se ne bavi politikom i to u nekim pismima i ističe, ali prati i primjećuje što se u politici zbiva, redovito čita novine, obaviješten je, a mnogo informacija dobiva i od prijatelja i znanaca koji poslovno putuju. Više ga se tiče kulturna politika koja se često izravno odražava i na njegove mogućnosti rada. Tako se tuži da se u svibnju 1867. prijedlog o osnivanju Konzervatorija u okviru

⁵ U KOR I/1 objavljena su 32 pisma, a u drugome dijelu (Ladislav ŠABAN (prir.), *Franjo Ksaver Kuhač: Korespondencija I/2*, HAZU, Zagreb 1992 [dalje KOR I/2]) preostalih 27, sva u izvornicima s prijevodima i komentarima.

⁶ Svih trinaest knjiga korespondencije postoje i u transliteraciji koju je 1930-ih godina načinio Vinko Žganec i strojopisne listove uvezao i ukoričio. Međutim, za Šabanov projekt načinjena je nova transliteracija u kojoj su neke Žgančeve pogreške ispravljene, a dodani su i svi umetci, te — prema mogućnosti — sve što je Kuhač u konceptima prekrizio, kako bi se stekla potpunija slika njegova načina komuniciranja i izražavanja. Osim toga, pisma su popraćena opaskama vezanima uz koncepte te komentarima koji donose podatke o spomenutim osobama, djelima, zbivanjima i određenim pojmovima te time pojašnjavaju pisma.

⁷ U tijeku je nova transliteracija druge knjige pisama po uzoru na objavljenu prvu.

⁸ Za razliku od prvog sveska, u drugome nema pisama na mađarskom jeziku; čak i osobama kojima je u prvoj knjizi sustavno pisao mađarski, u drugoj knjizi piše na njemačkom jeziku (kao npr. studentskom kolegi i prijatelju pijanistu Antalu Siposu).

zagrebačkog *Musikvereina* odgađa zbog političkih previranja (priprema Nagodbe i krunidbe Franje Josipa) ili, »političkih komedija«,⁹ odnosno »predstave u Pešti«.¹⁰ Također se početkom 1867. održao sveslavenski kongres u Moskvi. O tome Kuhač piše: »... i moja je želja da se Hrvati što prije udruže s Mađarima; i jedna i druga strana više se vode osjećajima nego pravednošću, a posljedica toga jest da austrijski Slaveni traže svoju sreću u Rusiji, i to ne zbog nekih većih prednosti, koje im Rusija nudi, jer su one znatno manje nego li u Austriji, nego se iz pukog očaja bacaju u njihove raširene ruke; međutim, u očaj se ne pada ni zbog slobodnih izbora, niti zbog užitka.«¹¹

Kulturna politika ga se izravno dotiče kad se radi o potpomaganju njegova rada, bilo u trenucima kad traži potporu Vlade, ili mogućnost otvaranja radnog mjesta na školi *Musikvereina*. Neimaština i nezainteresiranost vladajućih struktura s jedne strane, a objektivne političke perturbacije s druge, često ga dovode do očaja. Jedini su mu svijetli trenuci kada stručnjaci pokazuju interes za njegov rad, osobito za njegovu zbirku slavenskih napjeva na kojoj u to doba intenzivno radi. Tako s oduševljenjem opisuje kako je manjoj skupini intelektualaca 10. srpnja 1869. u zagrebačkom *Musikvereinu* održao privatni koncert. Predstavio im je harmonizirane napjeve iz svoje zbirke, koji su izazvali opće oduševljenje, osobito oni bugarski.¹² Izravna posljedica tog druženja bila je organiziranje deputacije koja bi banu Levinu Rauchu objasnila važnost Kuhačeva rada i ishodila potporu za njegov put po Kvarneru, Dalmaciji i Dubrovniku. (Zahvaljujući toj akciji odobren mu je iznos od 300 forinti što je, međutim, iznosilo tek trećinu sredstava potrebnih i utrošenih za tu petomjesečnu avanturu.) Naravno, često spominje i prvu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku izložbu u Zagrebu 1864., gdje je dobio srebrnu medalju za svoje skladbe kao jedini između 14 izlagača muzikalija.

Očekivalo bi se da Kuhač više komentira glazbeni život Osijeka, ili ostalih gradova u kojima boravi, no čini se da ih ne može redovito pratiti jer, kako piše, ujutro obično obavlja sve poslove izvan kuće, a navečer se bavi svojim istraživačkim radom. Tako uzgred spominje izgradnju i otvorenje novog kazališta i kasina u Osijeku krajem 1866.,¹³ a iscrpnije tek kad izvješćuje o gostovanju kazališne družine iz Novoga Sada, zatim kad sa svojim malim zborom nastupa u doba poklada u kazalištu (veljača 1867.), te kad je izvedena Zajčeva opereta *Mannschaft an Bord!* (26. 1. 1867.). Uz to saznajemo da se u pogledu izbora koncertnih programa nikako ne slaže s nekim glazbenicima iz Osijeka, prvenstveno s Johannom Nepomukom Hummelom i dirigentom gradskog orkestra Schulzom. Iz Zagreba piše o veličanstvenom rekvijemu za nadbiskupa Haulika, održanom 7. srpnja 1869. u 10 sati, kad je okupljenu gomilu ispred katedrale dobro namočio ljetni pljusak.¹⁴

⁹ Pismo II: 111.

¹⁰ Pismo II: 115, prijevod s njemačkog VK.

¹¹ Ibid.

¹² Pismo II: bb1 od 18. 7. 1869.

¹³ Pisma II: 37, 84, 86, 86a.

¹⁴ Pismo II: 210.

Iz pisama saznajemo podatke o njegovoj obitelji: gotovo slijepoj majci i ostarjelom ocu te sestri Rosaliji i njezinoj kćerčici Irmu, za koje se skrbi i kojima podnosi redovite izvještaje sa svojih putovanja, pune duhovitih primjedbi. Svojim zagrebačkim suradnicima jasno se deklarira kao čovjek njemačkog porijekla, koji je u školi morao učiti njemački, mađarski i latinski te tek kasnije postupno i hrvatski.¹⁵ U nekim kasnijim tekstovima njegova želja za potvrdom hrvatskog porijekla transformirat će se u izmišljene podatke o hrvatskoj obitelji Kuhačević iz koje potječe.¹⁶ Doista, njegova pisma na hrvatskom jeziku u početku su veoma rijetka, da bi 1868. bila sve učestalija. Očito je da u jeziku napreduje, pa se i u pisanju osjeća sve sigurnijim. U pismima koristi i nove hrvatske glazbene termine, pa ako smatra da ga primatelj možda ne bi razumio, donosi i njemački pojam u zagradi. U to je vrijeme (1869.) već i dovršio prijevod Lobeova *Katekizma glazbe*, a kao pomoć u kreiranju nove hrvatske terminologije organizirao je tim stručnjaka — gimnazijskih nastavnika. Iz tog razdoblja potječu i njegovi potpisi s novim prezimenom: u svibnju 1867. po prvi se put u pismima potpisuje kao Koch-Kuhač,¹⁷ dok još početkom 1866. traži od svog bečkog nakladnika Spine da naslovnicu *Jugoslavjenskog kola* izradi dvojezično, gdje bi se našle inačice i Koch i Kuhač. U kolovozu iste godine šalje *Zrinjskovu koračnicu* na natječaj u Zagreb potpisan kao Franjo Šaverijo Kuhač.

Ipak, najviše podataka iz pisama odnosi se na njegov rad. O tome redovito izvještava svoje kolege (tih godina osobito često piše Josephu Schlesingeru, umirovljenom kapelniku orkestra kneza Miloša Obrenovića, o kojem je sakupio mnogo podataka i čiju je biografiju uredio i priredio za tisak u Budimpešti).¹⁸ O radu izvještava svoje dobrotvore, trgovca Felixa Laya i Edmunda Kovačića te prijatelje u Zagrebu, poput Milana Krešića. Svoja postignuća iznosi i osobama od kojih moli pomoć pri sakupljanju narodnog blaga (najčešće se obraća učiteljima i župnicima). Tako možemo pratiti rast njegove zbirke iz mjeseca u mjesec. On je, naime, sve sakupljene napjeve uredno prepisao, harmonizirao i dodavao instrumentalni uvod te komentare — svaku popijevku na posebni arak. Ovako je, prema podacima u pismima, rasla njegova zbirka:

¹⁵ Tako u pismu II: 76 Milanu Krešiću.

¹⁶ O tome vidi u: Antonija KASSOWITZ-CVIJIĆ: *Franjo Ž. Kuhač. Stari Osijek i Zagreb*, Matica hrvatska, Zagreb 1924, 5.

¹⁷ Pismo II: 112.

¹⁸ Tekst je kasnije objavljen i na hrvatskom: Josip Šlezinger. Prvi srpski kapelnik knjaževske garde, *Vienac*, 2 (1897) 4, 57-58; 5, 79-80; 7, 109-110; 8, 125-126; 10, 156-158; 11, 172; 12, 190-191; 13, 204-205; 14, 219-220; 15, 238-240; 16, 268-270; 18, 283-285; 20, 317-318; 21, 339-342; 25, 401-402.

Pismo br.:	Datum:	Opseg:
(II: 86)	10. 1. 1867.	300 araka
(II: 93)	4. 3. 1867.	400 araka
(II: 117)	30. 6. 1867.	500 araka
(II: 143)	25. 3. 1868.	više od 600 araka
(II: 148)	22. 4. 1868.	700 araka
(II: 165)	6. 11. 1868.	između 700 i 800 araka
(II: 171)	17. 12. 1868.	800 araka
(II: 193)	20. 5. 1868.	850 araka

U trenutku odlaska na istraživačko putovanje u ljeto 1869. imao je, dakle, već 850 araka uređenih zapisa s ranijih istraživanja, a na putu po Kvarneru, Dalmaciji i u Dubrovniku te u Bosni i južnoj Hercegovini sakupio je dodatnih 625 pjesama, brojne plesne skladbe i znatan broj prepisanih umjetničkih djela pronađenih u splitskim sakralnim fondovima te u dubrovačkom Samostanu Male braće. Time je zbirka premašila prvotno postavljen cilj — 1.000 pjesama, nakon kojeg je namjeravao zbirku ponuditi za tisak. Kuhač je u početku bio potpuno uvjeren da će biti lako naći izdavača za taj velik i važan rad, jer će se svi pomamiti za zanimljivim i novim materijalom. O tome piše nakladniku Hartmannu u Zagreb: »S ovom se zbirkom nadam postići ugled i izvan Trojedne Kraljevine [...] Bogatstvo i niska cijena zbirke sigurno će naći tisuće kupaca, i to i u inozemstvu. Već su me mnogi Nijemci, i to glazbenici, pitali, da im pošaljem nekoliko probnih primjeraka južnoslavenskih pjesama. Skladatelj opereta Offenbach, npr. ponudio mi je po gosp. Carlu Hilleru 100 forinti za 20-30 najboljih pjesama, itd.«¹⁹ Nažalost, kada je projekt objavljivanja zbirke bio pred realizacijom, situacija se potpuno promijenila, a znamo da je velik dio izdavačkih troškova na kraju i sam podmirio.

Kuhač piše i o svom spisateljskom radu, tako da možemo saznati kada su ga zaintrigirale teme koje je obradio i kasnije publicirao, poput glazbenog nasljeđa starih Grka, važnosti južnoslavenske glazbe, narodnih napjeva u Beethovenovom stvaralaštvu i sl. Nadalje, u pismima iznosi stavove o komponiranju u »narodnom duhu« i skladanju »nacionalne glazbe« i piše Petru Preradoviću²⁰ da se publika tuži da su slavenski napjevi jednolični, što smatra potpuno krivim. Zbog toga želi sakupiti 1.000 narodnih pjesama, kako bi ih uvjerio u suprotno jer narodne pjesme i plesovi temelj su južnoslavenske glazbe. Stoga smatra: »Tek kad smo sakupili velik broj prostih kola, kola s figurama, danicâ — i k tomu moćnu zbirku napjeva, možemo preći na veće glazbene forme, na operu; zasada još ne! [...] Moramo, dakle, slično kao i Mađari, najprije komponirati bezbroj plesova a tek tada, kad su takva kola upijena, da pjevaju u svakoj glavi, možemo skladati veća glazbena

¹⁹ Pismo II: 19 od 8. 9. 1866, prijevod VK.

²⁰ Pismo II: 20 od 19. 9. 1864.

djela. Tako su i Mađari skladali stotine čardaša prije nego li su došli do opere. Kad je Erkel izveo svog Hunyadija, svi su ga ocijenili kao mađarskog. Zašto? Zato jer je kod publike stil čardaša i ovaj Rakoczymarsch — od čega se zapravo Hunyadi sastoji — već bio otjelovljen.²¹ Međutim, slične je stavove Kuhač iskazao i u svojim tiskanim radovima, tako da se u pismima može promatrati njihovo izrastanje i zrenje.

Ono što je pak u korespondenciji jedinstveno, jesu duhoviti opisi doživljaja (uglavnom u pismima najužoj obitelji) u kojima ne zaobilazi ni svakodnevne opaske, poput onoga što je jeo u Zagrebu, ili kako je putovao. U tim izvještajima prikazuje putovanja kolima, vlakom i brodom, ocrtava krajolike Hrvatskog Zagorja koje naziva zdravim »alpskim krajem« (*Alpenland*) (što i nije neobično za stanovnika ravnice), obilazak toplica, posjete franjevačkim samostanima i gozbe koje su mu priređivane, druženje s ljubiteljima glazbe koje pronalazi u neočekivanim mjestima.

Kao ilustracija njegovih pothvata može poslužiti popis mjesta koja je pohodio tijekom pet mjeseci istraživanja 1869. godine, na što je potrošio ukupno 900 forinti: iz Osijeka je krenuo kolima u Pečuh, potom vlakom u Barcs, Vizvar, pa skelom preko Drave, kolima u Virje; slijede Koprivnica, Legrad, Dubrava, Kotoriba, Međimurje (*Murinsel*), zatim putuje vlakom u Čakovec (*Csakathurn*), kolima u Varaždin,²² [Varaždinske] Toplice, Legrad, Ivanec, Lepoglavu, Bednju, Jesenje, Krapinu, Trakošćan, Radoboj, Sutinsko, Zlatar, Stubicu, a 19. 6. stiže u Zagreb, gdje se zadržao gotovo mjesec dana. Nakon Samobora, od 19. 7. do 1. 8. boravi u Karlovcu, potom kreće za Sisak, Petrinju, Sunju, Dubicu, Tursku Dubicu, Kostajnicu, Tursku Kostajnicu, Kraljevčanin(?), Glinu, Vrginmost, Vojnić, Valić Selo, Cetin, Slunj, Primišlje, Ogulin, Modruš, Brinje, Senj, odatle ide brodom u Rijeku, Bakar, Bribir, opet u Senj, Novi, otok Krk, iz Senja brodom u Zadar, Šibenik, Trogir, Kaštel, Split, Klis, Sinj, Solin, Split, otok Hvar, Vis, Korčulu, Dubrovnik;²³ slijede Cavtat, Konavle, Župa, Trebinje, zatim plovi od Dubrovnika do Pule pa Trsta (proveo je 4 i 1/2 dana na brodu); napokon putuje iz Trsta u Zagreb, pa preko Zidanog mosta, Pragerskog (*Pragerhof*) i Villanyja u Osijek. Vratio se 1. studenog i odmah počeo sređivati svoje putne bilješke.

S Kuhačem se ne moramo i ne možemo složiti u nekim stavovima pa ni u ocjenama nekih ličnosti. Međutim, njegova radna disciplina potaknuta fanatičnom idejom i vizijom slavenske glazbe, kao monolita koji bi se suprotstavio prvenstveno njemačkoj glazbi, mora izazvati poštovanje. U korespondenciji se uglavnom pokazao kao pouzdan izvjestitelj činjenica, često obojenih jednoznačnim stavovima, no isto tako vrlo živopisnim prikazima ljudi, običaja i načina života. Na temelju poznavanja tih pisama bit će moguće bolje pratiti i razumjeti i samoga Kuhača i njegov rad.

²¹ Ibid., prijevod VK.

²² Kuhač opisuje tamošnji susret sa slijepim gitaristom Padovcem.

²³ Kuhač smatra da je najljepše pjesme sakupio u Kaštelima i Sinju. Prepisao je mnoge skladbe iz blaga franjevačke biblioteke u Dubrovniku, a isto tako i u katedrali u Splitu.

*Summary*LETTERS AS MUSIC-HISTORIOGRAPHICAL SOURCES EXEMPLIFIED BY THE
SECOND VOLUME OF KUHAČ'S CORRESPONDENCE

Volume 2 of Franjo Ksaver Kuhač's correspondence (HR-HDA 805, Folder 52/II in the Croatian State Archives — *Hrvatski državni arhiv* — in Zagreb) has been preserved within his literary legacy. It encompasses a relatively long period of five years (from January 1, 1864, to the end of 1869) in some 200 numerated and some ten unnumbered letters, written prevalingly in German; there are also 27 of them in Croatian. Kuhač wrote and sent them mostly from Osijek, some of them from Zagreb as well as from some other places that he visited on his journeys. They are addressed to his friends, family, business associates and others.

The correspondence can be classified according to the type of relation in question (private, business: both contacts with publishers of his own works or other orders of music material, information on Kuhač's work, his statements on research, other business activities), while special attention is given to:

- 1) Kuhač's attitudes towards himself and his family, and biographical details;
- 2) Kuhač's interests and attitudes on the importance of his work and on research tasks (from pedagogical issues to research);
- 3) the organization of music life in Osijek and the towns in which he sojourned; and,
- 4) his understanding of the cultural policies of his time.

These letters can be placed within the context of Kuhač's public activities (mostly based on his study *My Work — Moj rad*, published in 1904) and could be related to then-current musical, cultural and political events in Osijek and Zagreb.

Kuhač thus appears as a reliable commentator of so-called objective reality, but even more valuable are his subjective attitudes and judgements on the contemporary musico-cultural life in the Croatian lands.

